

Wanda Stojanowska, Mirosław Kosek, Aleksandra Sych
Funkcjonowanie instytucji separacji
w świetle analizy danych statystycznych
dotyczących orzecznictwa sądowego

*The functioning of separation institutions in the light of
the analysis of statistical data on judicial decisions*

Abstract

The subject of considerations contained in the article is the functioning of the institution of separation, introduced to the Family and Guardianship Code by the amendment of 1999. The analysis uses the results of empirical research (files) published in the literature on the adjudication of separation and its abolition – in the practice of Polish courts – and, above all, data statistics on the institution in question, published by the Central Statistical Office in the years 2000–2020.

The considerations contained in the article allow for the formulation of several conclusions. Statistical data clearly show that the number of adjudicated separations is successively decreasing, while the number of divorces is increasing. More and more couples are therefore choosing divorce rather than separation as a way of resolving difficulties in marital life. However, the process described above applies primarily to couples of short duration. This group of married couples is not interested in the effort to maintain the marriage, rather they strive to end it quickly and “put their lives in order” again. The institution of separation, especially according to this group, is only a temporary solution, which ultimately leads to the dissatisfaction of the spouses with the legal situation between them. Based on the analysis made in the article, it can be concluded that there is a certain category of marriages for which the discussed institution meets the assumptions adopted by the legislator when it was adopted. This is evidenced by the practice of abolition of separation. Despite the decrease in the number of adjudicated separations, the number of abolished separations has remained at a similar level for years.

Prof. dr hab. Wanda Stojanowska jest profesorem zwyczajnym na Wydziale Prawa i Administracji w Katedrze Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, ORCID: 0000-0002-5519-0329, e-mail: w.stojanowska@uksw.edu.pl

Dr hab. Mirosław Kosek jest profesorem na Wydziale Prawa i Administracji w Katedrze Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, ORCID: 0000-0002-1915-3555, e-mail: m.kosek@uksw.edu.pl

Mgr Aleksandra Sych, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, e-mail: aleklasy@gmail.com

Data zgłoszenia tekstu przez autorów: 30.09.2022 r.; data zaakceptowania do publikacji: 7.10.2022 r.

The discussed institution will probably continue to evolve and “look for its proper place” in changing social contexts, implementing the legislator’s intention and related functions, including, in particular, helping married couples in crisis. In this context, according to the authors of the article, it would be worth considering various possibilities of institutional support for separated married couples, who are currently left to their own devices. Perhaps this is where the reasons for the process of decreasing the attractiveness of the separation institution, according to the opinion of the spouses, should be sought.

Keywords: decision of separation, annulment of separation, child welfare, family protection, family counselling

Streszczenie

Przedmiotem rozważań zawartych w artykule jest funkcjonowanie instytucji separacji, wprowadzonej do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nowelizacją z 1999 r. W analizie wykorzystano zamieszczone w literaturze wyniki badań empirycznych (aktowych) w zakresie orzekania separacji i jej zniesienia – w praktyce sądów polskich – oraz przede wszystkim dane statystyczne dotyczące przedmiotowej instytucji, publikowane przez Główny Urząd Statystyczny w latach 2000–2020. Zawarte w artykule rozważania pozwalają na sformułowanie kilku wniosków. Dane statystyczne wyraźnie pokazują, że liczba orzekanych separacji sukcesywnie spada, przy jednoczesnym wzroście liczby rozwodów. Coraz więcej małżeństw wybiera zatem rozwód, a nie separację, jako sposób rozwiązywania trudności w pożyciu małżeńskim. Opisywany proces dotyczy jednak przede wszystkim małżeństw o niewielkim stażu. Ta grupa małżeństw nie jest zainteresowana wysiłkiem utrzymania małżeństwa, dąży raczej do szybkiego jego zakończenia i „poukładania sobie” życia na nowo. Instytucja separacji, zwłaszcza według tej grupy, stanowi jedynie rozwiązanie chwilowe, które docelowo prowadzi do niezadowolenia małżonków z zaistniałej między nimi sytuacji prawnej. Na podstawie dokonanej w artykule analizy nasuwa się wniosek, że istnieje pewna kategoria małżeństw, wobec których omawiana instytucja spełnia założenia przyjęte przez ustawodawcę przy jej uchwaleniu. Świadczy o tym praktyka w zakresie zniesienia separacji. Pomimo spadku liczby orzekanych separacji liczba separacji zniesionych pozostaje od lat na zbliżonym poziomie. Omawiana instytucja zapewne będzie nadal ewoluować i „szukać sobie właściwego miejsca” w zmieniających się kontekstach społecznych, realizując zamysł ustawodawcy i związane z nim funkcje, w tym zwłaszcza pomoc małżeństwom pozostającym w kryzysie. Warto byłoby zatem, zdaniem autorów artykułu, rozważyć także różne możliwości instytucjonalnej pomocy małżeństwom pozostającym w separacji, które obecnie pozostawione są samym sobie. Być może tutaj należy szukać przyczyn procesu obniżania się atrakcyjności instytucji separacji według opinii małżonków.

Słowa kluczowe: orzeczenie separacji, zniesienie separacji, dobro dziecka, ochrona rodziny, poradnictwo rodzinne

1. Uwagi wprowadzające

Lata 60. XX w. oraz koniec lat 90. XX w. w Polsce uważane są za przełom w funkcjonowaniu znanego wcześniej świata. Krystyna Slany wskazuje na szczególne zmiany w czterech aspektach: technologiczno-informacyjnym, ekonomicznym, społecznym i kulturowym. Szczególnie interesująca w kontekście instytucji separacji jest wypowiedź autorki, gdzie stwierdza „szokujące zmiany w systemach wartości oraz przesunięcia ustalonych dotychczas granic moralnych i etycznych”¹. Stale wzrasta liczba rozwodów, związków kohabitacyjnych oraz żywych urodzeń w związkach pozamałżeńskich. Instytucja separacji, o którą toczono zażarte dyskusje od początku lat 90. XX w., oraz argumenty jej zwolenników i przeciwników skłaniają do refleksji i poszukiwania odpowiedzi na pytanie: czy separacja spełniła pokładane w niej nadzieje?

Ustawodawstwo powojenne pominęło instytucję separacji głównie z przyczyn ideologicznych i nasilającej się walki z Kościołem Katolickim. Dekret prezydenta z 25.09.1945 r. – Prawo małżeńskie² oraz Kodeks rodzinny z 1950 r.³ regulowały jedynie możliwość orzeczenia rozwodu. Instytucji separacji początkowo również nie przewidywał aktualnie obowiązujący Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 r.⁴

Lata 1992–1998 poprzedzające wprowadzenie instytucji separacji w obecnym kształcie były czasem burzliwej dyskusji o sensie, celach i zasadach funkcjonowania tej instytucji w polskim systemie prawnym.

Pierwsze opracowanie, które wzbudziło szeroką dyskusję w judykaturze, to projekt Adama Strzembosza z 1992 r. Przewidywał on wspólną regulację dla rozwodu i separacji w art. 56–58 k.r.o. W praktyce oznaczałoby to, że przesłanki i treść wyroku rozwodowego oraz separacyjnego byłyby identyczne. Skutkiem tak uregulowanej separacji miałyby być ustanie obowiązku wspólnego pożycia oraz zniesienie małżeńskiej wspólności majątkowej, chyba że sąd orzekłby inaczej. Instytucja separacji miała tamować łatwość orzekania rozwodu, gdyż dopiero po 2 latach pozostawania w separacji małżonkowie mogliby wystąpić z żądaniem rozwiązania małżeństwa przez rozwód⁵.

Dyskusja nad wskazanym projektem doprowadziła do ukształtowania się dwóch stanowisk (pozytywnego i negatywnego), które ścierały się w trakcie pojawiania się kolejnych projektów przywrócenia instytucji separacji do polskiego prawa rodzinnego. Warto w tym kontekście podkreślić, że wśród zwolenników omawianej instytucji od początku dyskusji zarysowały się dwa nurty argumentacji, komplementarne wobec siebie. Zwolennicy pierwszego z nich podnosili, że beneficjentami wprowadzenia instytucji separacji będą osoby wierzące, dla których – w przypadku niemożności kontynuowania pożycia małżeńskiego – wystąpienie z żądaniem orzeczenia rozwodu (który stoi w sprzeczności z nauką Kościoła Katolickiego) jest moralnie

¹ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002, s. 23–26.

² Dz.U. z 1945 r. Nr 48, poz. 270.

³ Ustawa z 27.06.1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. z 1950 r. Nr 34, poz. 308 ze zm.).

⁴ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1359) – dalej k.r.o.

⁵ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne separacji małżonków*, Warszawa 2007, s. 46.

niedopuszczalne⁶. Prawo powinno wyjść tym obywatelom naprzeciw, czego wyraz stanowi instytucja separacji. Wskazywano jednak także (na czym koncentrował się drugi ze wspomnianych nurtów argumentacji zwolenników separacji⁷), że instytucji tej nie należy ograniczać wyłącznie do wymiaru religijnego. Brak instytucji separacji w polskim systemie odczuwały nie tylko osoby wierzące, które nie mając wyboru, decydowały się na rozwód. Nieistnienie tej instytucji, jak wskazywano, powodowało „definitywne rozbijanie małżeństw, które przeżywały chwilowy kryzys, a rozkład ich pożycia był wprawdzie czasami zupełny, ale odwracalny, a więc nietrwały”⁸. W takich sytuacjach „naruszane było dobro dziecka, gdyż orzeczenie rozwodu odbierało nadzieję, że rodzice podejmą w przyszłości pożycie”⁹. W wyniku tej argumentacji oczywiste stawało się, że „separacja w prawie świeckim jest nie tylko przejawem tolerancji religijnej, ale służy wszystkim członkom społeczeństwa, dla których dobra jest przewidziana, chociaż korzyści z niej wynikających zainteresowani czasami sobie nie uświadamiają”¹⁰.

Przeciwnicy wprowadzenia separacji wskazywali konsekwentnie na wyznaniowy charakter instytucji, a jej wprowadzenie postrzegali w kategoriach „klerykalizacji” prawa powszechnego, której się zdecydowanie sprzeciwiali¹¹. Za niedopuszczalne uznawali ograniczanie możliwości żądania rozwodu oraz wskazywali, że instytucja separacji nie ma żadnego wpływu na trwałość małżeństwa, a jedynie utrudnia skonfliktowanym małżonkom rozstanie i rozpoczęcie nowych związków. Badania statystyczne z tamtego okresu wykazywały, że zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy wprowadzenia instytucji stanowili blisko połowę ówczesnego polskiego społeczeństwa¹².

Dyskusje trwały, a kolejne projekty stawały się okazją do powielania formułowanych wcześniej argumentów za i przeciw. Przełomem okazały się poselski i rządowy projekt separacji prawnej z 1998 r. Projekt poselski przejął w głównej mierze konstrukcje projektów rządowych z 1992 r. i 1993 r. oraz poselskiego projektu z 1995 r.¹³ Projekt rządowy natomiast przewidywał regulację bardziej kompleksową i stał się podstawą dalszego procedowania. Zakładał on niezależność instytucji separacji i rozwodu. Nowy dział V tytułu I Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zawierający pięć artykułów przewidywał inne przesłanki orzeczenia separacji niż w przypadku orzeczenia rozwodu. Zgodnie z założeniami projektu orzeczenie separacji mogło nastąpić z inicjatywy jednego z małżonków lub na podstawie zgodnego żądania obojga. Wybór ten miał determinować rozpatrywanie sprawy w trybie procesowym lub nieprocesowym pod warunkiem, że małżonkowie zgodnie żądający orzeczenia

⁶ Por. A. Strzemborz, *O zrównanie w prawie rodzinnym wierzących z niewierzącymi*, „Rzeczpospolita” z 15.01.1992 r., nr 12.

⁷ Por. W. Stojanowska, *Separacja obok rozwodu*, „Rzeczpospolita” z 24.02.1992 r., nr 46.

⁸ W. Stojanowska, *Separacja...*

⁹ W. Stojanowska, *Separacja...*

¹⁰ W. Stojanowska, *Separacja...*

¹¹ Szerzej na ten temat por. E. Holewińska-Łapińska, *Separacja: nadzieja i rzeczywistość*, „Prawo Kanoniczne” 2009/3-4, s. 263-283.

¹² A. Kwak, *Separacja małżeńska w świetle badań*, „Problemy Rodziny” 1998/5-6, s. 57-64.

¹³ Szerzej na ten temat por. P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003, s. 147-177. Teksty omawianych projektów autor podaje w aneksach 4-7.

separacji nie posiadali wspólnych małoletnich dzieci¹⁴. Przesłanką pozytywną orzeczenia separacji miał być zupełny rozkład pożycia, co tłumaczono założeniem tymczasowości separacji między małżonkami. Ponadto położono szczególny nacisk na podkreślenie roli instytucji oraz zapobieżenie postrzegania separacji jako surogatu rozwodu. Separacja miała wspierać ochronę małżeństwa i rodziny przez stworzenie przestrzeni do łagodzenia konfliktu zaistniałego między małżonkami, umożliwiać regulację stosunków majątkowych oraz dbać o dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków. Jeżeli chodzi o przesłanki negatywne, projekt zakładał pominięcie zakazu żądania orzeczenia separacji przez małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia. Orzeczenie separacji miało być niedopuszczalne w przypadku zagrożenia dobra małoletnich dzieci lub naruszenia zasad współżycia społecznego. Ustawodawca przyjął, że skutki separacji będą w zasadzie tożsame ze skutkami orzeczenia rozwodu. *Novum* stanowiła treść proponowanego art. 61¹ § 3 k.r.o. zobowiązującego małżonków pozostających w separacji do wzajemnej pomocy ograniczonej względami słuszności¹⁵. Efektem tych prac stała się ustawa z 21.05.1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁶, która jest obecnie podstawą funkcjonowania instytucji separacji.

Od wprowadzenia separacji do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego minęło ponad 20 lat. To wystarczający okres, aby dokonać weryfikacji normatywnych jej założeń z perspektywy ukształtowanej w tym okresie praktyki orzeczniczej. Badania w tym zakresie były prowadzone m.in. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości i dotyczyły różnych aspektów omawianej instytucji¹⁷.

W przedmiotowym opracowaniu poddano analizie funkcjonowanie instytucji separacji, wykorzystując dane Głównego Urzędu Statystycznego (dalej GUS), publikowane w „Rocznikach Demograficznych” oraz w innych bazach danych GUS, dotyczące separacji. W potocznym odbiorze wydawać by się mogło, że statystyka niewiele ma do zaoferowania badaczom zjawisk i instytucji prawnych. Nic bardziej mylnego. Szczegółowa analiza danych statystycznych, połączona z wiedzą teoretyczną oraz znajomością praktyki, pozwala na dostrzeżenie pewnych prawidłowości w funkcjonowaniu badanej instytucji, na sformułowanie konkretnych wniosków oraz przypuszczalnych tendencji rozwojowych. Minione 20 lat funkcjonowania separacji w polskim systemie prawnym skłania do przedmiotowej refleksji, która – w zamierzeniu autorów – może stanowić jeden z argumentów wieloaspektowej oceny funkcjonowania omawianej instytucji, zasadności jej przywrócenia i społecznego znaczenia¹⁸.

¹⁴ P. Kasprzyk, *Separacja...*, s. 170.

¹⁵ P. Kasprzyk, *Separacja...*, s. 162-177.

¹⁶ Dz.U. z 1999 r. Nr 52, poz. 532.

¹⁷ Por. E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006; E. Holewińska-Łapińska, *Orzecznictwo w sprawach o zniesienie separacji*, „Prawo w Działaniu” 2017/29, s. 43 i n.

¹⁸ W niniejszym artykule wykorzystano wyniki badań (tabele 1-11) przeprowadzonych przez Aleksandrę Sych na użytek jej pracy magisterskiej pt. „Funkcjonowanie instytucji separacji w świetle analizy statystycznej”, napisanej pod kierunkiem prof. Wandy Stojanowskiej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i obronionej w lipcu 2022 r.

2. Prawomocne orzeczenie separacji w latach 2000–2020

Instytucja separacji zaczęła funkcjonować – jak już wspomniano – 16.12.1999 r. na podstawie ustawy z 21.05.1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁹. Aby dokonać analizy liczby orzekanych separacji w danym roku, należy wziąć pod uwagę stan świadomości prawnej obywateli, czynniki społeczno-gospodarcze oraz ogólną sytuację charakterystyczną dla badanego okresu.

Tabela 1. Liczba prawomocnie orzeczonych separacji w latach 2000–2020

Rok	Liczba prawomocnie orzeczonych separacji			Liczba prawomocnie orzeczonych separacji na 1.000 zawartych małżeństw		
	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi
2000	1.340	1.134	206	6,3	8,8	2,5
2001	2.345	1.957	388	12,0	16,6	5,6
2002	2.649	2.217	430	13,8	19,1	6,6
2003	3.027	2.517	510	15,5	21,2	6,6
2004	5.891	4.270	1.620	30,7	36,7	21,5
2005	11.600	7.700	3.899	56,1	61,3	48,0
2006	7.978	5.572	2.404	35,3	40,6	27,0
2007	4.927	3.560	1.363	19,8	23,7	13,8
2008	3.791	2.743	1.040	14,4	17,7	10,1
2009	3.233	2.288	938	12,9	15,0	9,6
2010	2.789	1.984	790	12,2	14,5	8,7
2011	2.843	2.058	777	13,8	16,8	9,3
2012	2.515	1.801	707	12,3	15,1	8,4
2013	2.216	1.642	564	12,3	15,5	7,6
2014	1.918	1.395	515	10,2	12,7	6,6
2015	1.700	1.216	478	9,0	10,9	6,2
2016	1.612	1.142	459	8,3	10,0	5,8
2017	1.569	1.102	460	8,1	15,2	3,8
2018	1.254	865	383	6,5	7,5	4,9
2019	1.182	824	345	6,4	7,5	4,7
2020	720	511	205	5,0	5,9	3,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Najwięcej separacji do tej pory orzeczono w 2005 r. Było to 11.600 prawomocnie orzeczonych separacji. Najmniej separacji orzeczono w 2020 r. – 720. Należy zauważyć

¹⁹ Dz.U. z 1999 r. Nr 52, poz. 532.

wyraźny trend – liczba separacji od 2000 r. do 2005 r. wyraźnie rosła. Różnica wartości we wskazanym przedziale czasu wynosiła aż 866%. Od 2006 r. nastąpił wyraźny trend spadkowy. W 2006 r. liczba orzeczonych separacji spadła o 31% w stosunku do roku poprzedniego. W kolejnych latach liczba separacji praktycznie jednostajnie malała. Jest to trend odwrotny do trendu orzekania rozwodów.

Zważywszy na strukturę ludności w Polsce oraz ciągle zauważalne rozwarstwienie społeczne wśród mieszkańców miast i wsi, należy podkreślić trwałą tendencję występowania wyraźnie większej liczby orzeczonych separacji w przypadku mieszkańców miast. W 2000 r. separowani małżonkowie z miast stanowili 85% ogólnej liczby orzeczonych separacji, w 2010 r. – 71%, a w 2020 r. – 71%. Być może przyczyną jest większa świadomość prawna co do istnienia omawianej instytucji wśród mieszkańców miast. Biorąc pod uwagę tempo spadku liczby orzeczonych separacji, można przypuszczać, że ich liczba nadal będzie spadać, aż osiągnie pewne minimum.

Taka konstatacja połączona z zatrważającą liczbą orzeczonych rozwodów – 65.341 w 2019 r. i 51.164 w 2020 r. (co jest wyjątkowe ze względu na panującą w tym czasie epidemię w Polsce) – prowadzi do wniosku, że małżonkowie zdecydowanie częściej wybierają radykalne rozwiązanie w postaci rozwodu i coraz rzadziej decydują się na separację. Dodatkowo, uwzględniając coraz większą laicyzację (uważa się, że około 47% osób formalnie wierzących w Polsce rzeczywiście praktykuje swoją religię, co oznacza spadek o 11 punktów procentowych w badanym okresie²⁰), należy uznać, że separacja nie spełnia już roli alternatywy dla rozwodów (dla osób wierzących, których wiara sprzeciwia się rozwodom) z powodu spadku religijności w społeczeństwie. Argumenty podnoszone przy tworzeniu projektu obecnie obowiązującej regulacji wydają się tracić na znaczeniu. Nietrafność wspomnianego założenia ustawodawcy widać już było w wynikach pierwszych ogólnopolskich badań dotyczących praktyki orzekania separacji²¹. Wynikało z nich, że motywacje o charakterze światopoglądowym formułowano jedynie w 9,3% zbadanych spraw zakończonych prawomocnym orzeczeniem²².

2.1. Prawomocne orzeczenia separacji w poszczególnych województwach

Struktura podziału separacji między mieszkańców miast i wsi znajduje przełożenie na liczbę orzeczonych separacji w konkretnych województwach.

Tabela 2. Prawomocne orzeczenia separacji według województw w latach 2000–2010

Województwo	Rok										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dolnośląskie	138	186	250	271	377	752	504	334	255	214	175

²⁰ Por. *Religijność Polaków w ostatnich 20 latach*, „Komunikat z badań CBOS” 2020/63, s. 2.

²¹ Por. E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie...*, s. 241–257.

²² E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie...*, s. 242.

Województwo	Rok										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kujawsko-pomorskie	74	133	160	179	462	853	537	326	205	195	163
Lubelskie	35	92	89	131	219	648	272	293	159	164	150
Lubuskie	51	117	103	83	167	329	221	120	87	62	56
Łódzkie	116	207	236	246	460	860	645	351	239	276	263
Małopolskie	90	172	183	224	406	1.087	728	376	286	253	222
Mazowieckie	152	290	291	372	650	1.422	1.062	677	472	428	311
Opolskie	52	50	60	74	88	203	132	84	62	51	41
Podkarpackie	88	124	146	147	554	823	459	261	236	209	149
Podlaskie	67	93	84	87	308	418	190	145	146	117	105
Pomorskie	89	126	206	232	271	624	461	274	191	185	145
Śląskie	104	378	389	532	845	1.615	1.396	873	797	528	514
Świętokrzyskie	12	12	2	7	16	248	153	94	71	60	85
Warmińsko-mazurskie	66	78	109	112	290	597	373	209	155	130	115
Wielkopolskie	174	245	272	250	601	835	563	365	319	274	198
Zachodniopomorskie	32	42	67	80	176	285	280	141	103	80	82

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2011.

W trakcie analizy danych z tabeli 2 należy wziąć pod uwagę liczbę mieszkańców danego województwa, aby uznać wnioski za porównywalne. W 2000 r. najczęściej separacji orzeczono w województwie wielkopolskim – 174, najmniej w świętokrzyskim – 12. W szczytowym roku 2005 najczęściej separacji orzeczono w województwie śląskim – 1.615, najmniej w opolskim – 203. W 2010 r., czyli po dziesięciu latach funkcjonowania instytucji separacji w obecnym kształcie, najczęściej separacji orzeczono w województwie śląskim – 514, a najmniej w opolskim – 41. Zważywszy na współczynnik liczby separacji na 100.000 mieszkańców, powyższe dane kształtują się nieco inaczej. Przykładowo w 2000 r. dla województwa podlaskiego współczynnik ten wynosił 5,5, lubuskiego – 5,0, najniższy zaś był dla województwa świętokrzyskiego – 0,9.

Tabela 3. Prawomocne orzeczenia separacji według województw w latach 2010–2020

Województwo	Rok										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Dolnośląskie	175	159	141	122	141	102	102	88	63	67	45
Kujawsko-pomorskie	163	147	168	154	139	110	104	93	59	48	38
Lubelskie	150	130	128	126	92	77	82	83	58	79	35
Lubuskie	56	64	44	50	35	32	30	16	8	26	11

cd. tabeli 3

Województwo	Rok										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Łódzkie	263	220	210	195	145	105	115	95	80	109	58
Małopolskie	222	262	242	180	150	173	153	151	98	123	78
Mazowieckie	311	366	328	297	233	207	177	169	145	114	88
Opolskie	41	45	34	29	37	28	40	30	24	22	17
Podkarpackie	149	189	151	109	103	109	99	122	96	74	52
Podlaskie	105	107	78	94	78	81	70	68	52	62	37
Pomorskie	145	135	100	117	60	90	69	64	40	36	31
Śląskie	514	518	436	391	336	275	250	267	267	212	120
Świętokrzyskie	85	65	57	41	68	43	45	60	50	24	21
Warmińsko-mazurskie	115	138	84	78	89	73	71	67	51	42	15
Wielkopolskie	198	210	239	174	152	148	140	140	122	91	46
Zachodniopomorskie	82	80	68	49	52	41	54	49	35	40	24

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2011–2021.

Drugie dziesięciolecie funkcjonowania omawianej instytucji notuje coraz mniejszą liczbę orzekanych separacji. Zauważalny jest zmienny trend wśród liczby orzekanych separacji według województw (tabela 2) – ich układ odpowiada temu z lat 2000–2010. Liczby z roku na rok są coraz niższe. Jak wynika z tabeli 3 najwięcej separacji w 2010 r. orzeczone w województwie śląskim – 514, najmniej w opolskim – 41. Z kolei w 2020 r. najwięcej separacji orzeczone w województwie śląskim – 120, a najmniej (zaledwie 11) w województwie lubuskim. Przyjmując tempo spadku orzekania, po kolejnych dziesięciu latach, może okazać się, że w danym województwie nie będzie żadnej orzeczonej separacji.

2.2. Inicjatorzy postępowania

Inicjatorem postępowania o orzeczenie separacji może być jeden z małżonków (reguła ta obowiązuje w trybie procesowym) lub oboje małżonkowie, zgodnie wnoszący o orzeczenie separacji w trybie nieprocesowym.

Tabela 4. Inicjatorzy procesu o orzeczenie separacji w latach 2000–2020

Rok	Liczba separacji			
	ogółem	z powództwa męża	z powództwa żony	na zgodny wniosek stron
2000	1.340	251	901	188
2001	2.345	402	1.755	188

Rok	Liczba separacji			
	ogółem	z powództwa męża	z powództwa żony	na zgodny wniosek stron
2002	2.649	428	2.031	190
2003	3.027	503	2.290	234
2004	5.891	687	4.893	311
2005	11.600	933	10.378	289
2006	7.978	810	6.843	325
2007	4.927	611	3.949	367
2008	3.791	551	2.920	320
2009	3.233	528	2.442	263
2010	2.789	452	2.059	278
2011	2.843	441	2.062	340
2012	2.515	400	1.797	318
2013	2.216	344	1.515	357
2014	1.918	314	1.295	309
2015	1.700	277	1.139	284
2016	1.612	310	1.129	173
2017	1.569	329	1.218	22
2018	1.254	239	905	110
2019	1.182	212	796	174
2020	720	163	426	131

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Z tabeli 4 wynika, że najczęściej inicjatorem postępowania o orzeczenie separacji była żona. Przykładowo, w 2000 r. żony zainicjowały 67% postępowań, w szczytowym 2005 r. – aż 89%, w 2010 r. – 74%, a w 2020 r. – 59%. Z reguły najrzadziej separację orzekano na zgodny wniosek stron. W 2000 r. było to 14% postępowań, w 2005 r. – tylko 2,5%, w 2010 r. – 10%, a w 2020 r. – 18%. Na przestrzeni dwudziestu lat utrzymuje się tendencja, zgodnie z którą żony niezmiennie pozostają najczęstszymi inicjatorami procesu. Natomiast najrzadziej proces jest inicjowany na zgodny wniosek małżonków.

2.3. Informacje o małżonkach

Informacje dotyczące małżonków, wobec których orzeczono separację, pozwalają na stworzenie obrazu statystycznego separowanego małżeństwa w konkretnym przedziale czasowym. Istotnymi danymi są te, które dotyczą wieku małżonków w momencie zawierania małżeństwa, ich wieku w momencie wniesienia powództwa oraz poziomu ich wykształcenia.

Tabela 5. Wiek separowanych małżonków w momencie zawierania związku małżeńskiego w latach 2000–2020

Rok	Liczba separacji ogółem	Wiek małżonków (w latach)							
		poniżej 25	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55 i powyżej
2000	1.340	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2001	2.345	1.675	392	133	67	35	13	14	16
2002	2.649	1.949	379	154	79	38	24	18	8
2003	3.027	2.219	458	180	74	46	24	13	13
2004	5.891	4.355	931	332	151	66	34	12	10
2005	11.600	8.719	1.698	656	316	117	44	27	23
2006	7.978	5.861	1.240	482	206	100	53	21	15
2007	4.927	3.625	777	275	108	70	39	15	18
2008	3.791	2.755	660	204	76	39	24	19	14
2009	3.233	2.347	535	170	72	46	30	22	11
2010	2.789	1.995	486	133	69	42	36	17	11
2011	2.843	1.938	547	157	91	59	24	16	11
2012	2.515	1.707	462	178	78	40	19	16	16
2013	2.216	1.450	435	149	70	35	31	21	25
2014	1.918	1.277	369	122	71	30	17	17	15
2015	1.700	1.090	348	123	52	33	29	13	12
2016	1.612	990	346	125	74	23	20	20	14
2017	1.569	946	374	117	67	24	19	10	12
2018	1.254	734	309	90	57	29	16	7	12
2019	1.182	676	260	106	59	29	28	9	15
2020	720	402	165	81	30	16	6	13	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Jeżeli chodzi o wiek separowanych małżonków w momencie zawierania związku małżeńskiego, dane wydają się dość przewidywalne. Związki małżeńskie najczęściej zawierały osoby do 29. roku życia²³. Nie dziwi więc to, że największa liczba żądań o orzeczenie separacji została wniesiona przez małżonków, którzy zawarli związek małżeński w wieku: poniżej 25 lat lub 25–29 lat. Pomimo rosnącego wieku nupturientów o orzeczenie separacji najczęściej, nieprzerwanie od 2000 r., żądanie zgłaszają ci małżonkowie, którzy zawarli związki małżeńskie, gdy mieli poniżej 25 lat. W 2001 r.²⁴ 71% separacji dotyczyło małżonków, którzy zawarli związek

²³ Przedziały wiekowe – młodych osób – przyjęte w opracowaniach statystycznych to: poniżej 24 lat i od 25 do 29 lat (wg „Roczników Demograficznych” GUS, Warszawa 2001–2021).

²⁴ Za rok 2000 GUS nie przedstawił danych w tej materii.

małżeński w wieku poniżej 24 lat, natomiast 16% separacji – tych, którzy zawarli związek małżeński w wieku od 25 do 29 lat. Dla porównania, w związku z rosnącym wiekiem nupturientów, w 2020 r. 56% separacji orzeczono wobec małżonków, którzy zawarli związek małżeński w wieku poniżej 25 lat, a 23% – wobec tych, którzy byli w wieku od 25 do 29 lat. Mimo to odsetek w tej grupie wiekowej jest nadal najwyższy. Należy wskazać, że są to osoby młode, często takie, które nie osiągnęły stabilizacji zawodowej i finansowej. Co ciekawe, nie przekłada się to jednak na szybką decyzję o separacji (por. tabela 8).

Z tabeli 6 wynika, że dane dotyczące wieku małżonków w momencie wniesienia powództwa o orzeczenie separacji nie przekładają się w sposób prosty na dane przedstawione w tabeli powyżej (5). Mogłoby się wydawać, że małżeństwa zawarte przez osoby szczególnie młode, które zawarły związek małżeński poniżej 25. roku życia i najczęściej żądały orzeczenia separacji, występowały z tym żądaniem szybko. Powinno to zatem znaleźć odzwierciedlenie w tym, że najwięcej małżonków żądających separacji powinno dotyczyć osób do 29. roku życia, ewentualnie do 34. roku życia. Okazuje się jednak, że analiza danych prowadzi do innych wniosków.

Tabela 6. Wiek separowanych małżonków w momencie wniesienia pozwu o orzeczenie separacji w latach 2000–2020

Rok	Liczba separacji ogółem	Wiek małżonków (w latach)							
		poniżej 25	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55 i powyżej
2000	1.340	38	152	167	214	258	237	274	
2001	2.345	107	305	322	362	405	375	276	193
2002	2.649	145	322	393	404	483	425	282	195
2003	3.027	136	347	461	466	536	493	332	256
2004	5.891	257	676	1.042	1.062	1.072	910	533	319
2005	11.600	517	1.311	1.935	2.375	2.225	1.834	941	462
2006	7.978	302	850	1.249	1.476	1.362	1.315	830	594
2007	4.927	219	557	840	858	778	711	531	433
2008	3.791	179	424	600	657	557	529	422	423
2009	3.233	130	344	522	528	465	440	398	406
2010	2.789	104	304	421	444	384	390	333	409
2011	2.843	106	297	397	468	396	342	345	492
2012	2.515	91	264	366	404	350	288	315	437
2013	2.216	63	203	294	353	309	270	268	456
2014	1.918	69	168	259	298	269	224	248	383
2015	1.700	35	141	225	256	241	198	209	395
2016	1.612	23	129	209	237	236	221	197	360
2017	1.569	25	123	202	255	251	202	180	331

cd. tabeli 6

Rok	Liczba separacji ogółem	Wiek małżonków (w latach)							
		poniżej 25	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55 i powyżej
2018	1.254	20	85	166	207	186	149	137	304
2019	1.182	15	77	140	163	186	180	135	286
2020	720	13	45	65	88	126	106	79	198

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Najmniej separacji orzeczono w grupie małżonków, którzy w momencie wniesienia powództwa mieli poniżej 25 lat. Wydaje się być to zrozumiałe – ze względu na pozytywną przesłankę separacji wymagającą zaistnienia zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego, które co do zasady musi trwać pewien czas, aby żądanie zostało uznane za uzasadnione. Małżonkowie w chwili wniesienia powództwa o separację najczęściej mieli od 35 do 39 lat lub od 40 do 44 lat. Zbliżona liczba separacji została orzeczona wobec małżonków, którzy w momencie wniesienia powództwa mieli od 45 do 49 lat. W szczytowym 2005 r. najwięcej separacji (20%) orzeczono wśród małżonków, którzy w momencie wniesienia żądania byli w wieku od 35 do 39 lat. Podobną grupę tworzyli małżonkowie, którzy w momencie wniesienia powództwa mieli od 40 do 44 lat. Ich separacje stanowiły 19% ogólnej liczby orzeczeń wydanych w 2005 r. Począwszy od 2011 r. najwięcej separacji orzekanych jest wśród małżonków w przedziale wiekowym powyżej 55. roku życia.

Tabela 7. Poziom wykształcenia separowanych małżonków w latach 2000–2020

Rok	Liczba separacji ogółem	Wykształcenie małżonków			
		wyższe	średnie	podstawowe	niepełne podstawowe/nieustalone
2000	1.340	270	875	182	13
2001	2.345	390	1.610	340	5
2002	2.649	413	1.847	377	12
2003	3.027	470	2.130	417	10
2004	5.891	544	4.131	1.170	46
2005	11.600	756	8.133	2.616	95
2006	7.978	765	5.488	1.666	59
2007	4.927	694	3.370	784	79
2008	3.791	600	2.579	537	75
2009	3.233	573	2.093	428	139
2010	2.789	536	1.741	319	193
2011	2.843	592	1.828	346	77
2012	2.515	536	1.656	307	16

Rok	Liczba separacji ogółem	Wykształcenie małżonków			
		wyższe	średnie	podstawowe	niepełne podstawowe/ nieustalone
2013	2.216	509	1.460	240	7
2014	1.918	505	1.210	190	13
2015	1.700	449	1.087	156	8
2016	1.612	443	1.002	145	22
2017	1.569	431	1.001	126	11
2018	1.254	385	787	72	10
2019	1.182	375	724	69	14
2020	720	242	429	38	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Z powyższej tabeli wynika, że najczęściej orzekano separację wśród małżonków posiadających średnie wykształcenie. W 2000 r. stanowili oni 65% wszystkich separowanych małżonków, w 2005 r. – 70%, w 2010 r. – 62%, a w 2020 r. – 60%. Zdecydowanie najrzadziej separację orzekano wśród osób najmniej wykształconych, tj. posiadających niepełne podstawowe wykształcenie. Należy jednak wziąć pod uwagę, że współcześnie w społeczeństwie takich osób jest ogólnie coraz mniej, więc wynik ten zbytnio nie zaskakuje. Początkowo, w latach 2000–2003, więcej separacji orzekano wśród osób z wyższym wykształceniem niż wśród osób z podstawowym wykształceniem. Od 2004 r. trend ten się odwrócił. Od 2008 r. do 2020 r. ponownie więcej separacji orzekano wśród małżonków z wyższym wykształceniem.

2.4. Czas trwania małżeństwa w momencie wniesienia pozwu

Czas trwania małżeństwa w momencie orzeczenia separacji jest, obok wieku małżonków, jedną z bardziej interesujących zmiennych, wpływających na obraz demograficzny odnoszący się do omawianej instytucji. Na podstawie danych dotyczących czasu trwania małżeństwa w momencie wniesienia pozwu łatwo zauważyć zmienny trend, do którego doszło począwszy od 2010 r.

Tabela 8. Czas trwania małżeństwa w momencie wniesienia pozwu o separację w latach 2000–2020

Rok	Liczba separacji ogółem	Czas trwania małżeństwa (w latach)							
		rok i mniej	2–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30 i więcej
2000	1.340	38	152	167	214	262	202	180	141
2001	2.345	78	216	408	377	428	346	239	253

cd. tabeli 8

Rok	Liczba separacji ogółem	Czas trwania małżeństwa (w latach)							
		rok i mniej	2-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30 i więcej
2002	2.649	88	267	417	493	432	428	300	224
2003	3.027	91	275	468	522	527	464	386	294
2004	5.891	155	522	892	1.183	1.212	906	579	442
2005	11.600	284	876	1.812	2.302	2.698	1.962	994	672
2006	7.978	191	630	1.196	1.370	1.621	1.388	853	729
2007	4.927	152	446	823	771	908	772	540	515
2008	3.791	190	293	565	599	692	508	450	494
2009	3.233	149	268	479	480	547	436	408	466
2010	2.789	134	226	448	394	417	393	334	443
2011	2.843	148	314	406	369	402	390	330	484
2012	2.515	105	314	335	349	320	321	304	467
2013	2.216	84	252	299	315	273	287	237	469
2014	1.918	73	226	299	221	219	235	218	427
2015	1.700	66	165	278	202	192	195	178	424
2016	1.612	72	135	279	195	189	166	190	386
2017	1.569	70	145	269	187	195	172	170	361
2018	1.254	69	118	185	172	136	139	128	307
2019	1.182	50	120	180	153	139	131	126	283
2020	720	36	67	97	86	70	90	72	202

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Z powyższej tabeli wynika, że w 2000 r. największy odsetek separacji orzeczono wśród małżeństw ze stażem 15–19 lat, co stanowiło 19% wszystkich orzeczonych separacji w tym roku. Najmniej orzeczeń zostało wydanych wobec małżonków z rocznym i krótszym stażem – 2,8%. Na przestrzeni lat 2000–2020 rokrocznie orzekano najmniej separacji wobec takich małżeństw. Od 2010 r. nastąpiła trwała zmiana dotycząca tego, w której grupie osób orzekano najwięcej separacji. Mianowicie: w latach 2010–2020 byli to małżonkowie z ponad 30-letnim stażem małżeńskim. W 2010 r. orzeczenia separacji wobec małżonków o takim stażu stanowiły 16% wszystkich orzeczonych separacji, co kształtowało się niemalże na podobnym poziomie jak w grupie małżeństw o stażu 5–9 lat. W 2015 r. separacje małżonków z ponad 30-letnim stażem małżeńskim stanowiły już 25% liczby wszystkich orzeczonych separacji. Trend ten należy uznać za utrzymujący się, gdyż w 2020 r. liczba separacji małżeństw z tym stażem stanowiła 28% liczby orzeczonych separacji ogółem.

Należy zauważyć, że staż małżeński w przypadku orzeczenia separacji jest znacznie wyższy niż w przypadku rozwodu. Jak wynika z danych GUS, najwięcej

rozwodów orzeka się wobec małżonków, których staż małżeński znajduje się w przedziale 5–9 lat. W 2020 r. orzeczono 10.798 rozwodów w tej grupie małżonków, podczas gdy w grupie małżonków ze stażem powyżej 30 lat liczba rozwodów wyniosła 4.720²⁵. Można by sformułować na tej podstawie wniosek (przypuszczenie), że małżonkowie z długim stażem w przypadku wystąpienia kryzysu częściej skłonni są zdecydować się na separację niż rozwód, jako rozwiązanie mniej radykalne. Wydaje się jednak, że właściwsza byłaby inna interpretacja opisanej zmiany (sformułowana zresztą w literaturze socjologicznej). Otóż, zdaniem Piotra Szukalskiego, zdecydowanie wyższy staż małżeński par separowanych niż par rozwodzących się „potwierdza odwoływanie się do instytucji separacji przez osoby niedopuszczające rozwodu, które po usamodzielnieniu się potomstwa gotowe są do «uporządkowania» swego życia małżeńskiego”²⁶.

2.5. Informacje o małoletnich dzieciach pozostających pod władzą rodzicielską separowanych małżonków

Orzeczenie separacji wobec małżonków wywołuje też istotne skutki w życiu ich dzieci. Ustawodawca zwraca uwagę na ten fakt i szczególną troską otacza wspólne małoletnie dzieci małżonków. Ich dobro nie może doznać uszczerbku w wyniku orzeczenia separacji. Zagrożenie tego dobra podniesiono do rangi negatywnej przesłanki orzeczenia separacji.

Jak wynika z tabeli 9, para występująca z żądaniem orzeczenia separacji na przestrzeni lat 2000–2020 posiadała średnio 1,82 dziecka. Co ciekawe, najczęściej (z wyjątkiem lat 2004–2006) z żądaniem orzeczenia separacji występowali małżonkowie nieposiadający wspólnych małoletnich dzieci. Nie oznacza to jednak, że małżonkowie nie mieli dzieci w ogóle. Wnioski dotyczące stażu małżeńskiego oraz wieku małżonków w momencie wniesienia powództwa pozwalają przypuszczać, że małżonkowie mieli wspólne dzieci, ale w chwili orzekania były już one pełnoletnie.

Tabela 9. Orzeczone separacje według liczby małoletnich dzieci pozostających pod władzą rodzicielską w latach 2000–2020

Rok	Liczba separacji ogółem	Średnia liczba dzieci	Liczba małżeństw bezdzietnych	Liczba wspólnych małoletnich dzieci			
				1	2	3	4 i więcej
2000	1.340	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2001	2.345	1,69	832	775	518	160	60
2002	2.649	1,68	912	896	622	151	68
2003	3.027	1,68	1.112	984	662	196	73
2004	5.891	1,96	1.392	1.804	1.644	674	377

²⁵ www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia (dostęp: 24.08.2022 r.).

²⁶ Por. P. Szukalski, *Małżeństwo. Początek i koniec*, Łódź 2013, s. 139.

cd. tabeli 9

Rok	Liczba separacji ogółem	Średnia liczba dzieci	Liczba małżeństw bezdzietnych	Liczba wspólnych małoletnich dzieci			
				1	2	3	4 i więcej
2005	11.600	2,09	1.900	3.497	3.517	1.649	1.037
2006	7.978	1,94	2.155	2.480	2.034	841	468
2007	4.927	1,85	1.564	1.503	1.212	438	210
2008	3.791	1,79	1.334	1.145	870	313	129
2009	3.233	1,77	1.264	926	715	235	93
2010	2.789	1,72	1.172	795	582	172	68
2011	2.843	1,74	1.247	785	564	171	76
2012	2.515	1,67	1.138	708	488	129	52
2013	2.216	1,66	1.104	566	409	104	33
2014	1.918	1,64	954	519	325	90	30
2015	1.700	1,65	915	396	301	66	22
2016	1.612	1,67	825	392	298	71	26
2017	1.569	1,61	788	406	294	67	14
2018	1.254	1,62	629	311	254	46	14
2019	1.182	1,60	618	293	217	45	9
2020	720	1,69	425	134	128	25	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Jeżeli małżonkowie w ogóle mieli wspólne małoletnie potomstwo w momencie orzekania, to najczęściej było to tylko 1 dziecko. I tak, w 2001 r.²⁷ 35% małżonków, wobec których orzeczono separację, nie miało dzieci, natomiast 33% posiadało 1 dziecko, a tylko 2,5% – 4 lub więcej dzieci. Zważywszy na ogólny spadek dzietności w społeczeństwie, zrozumiałą jest spadek średniej liczby dzieci separowanych małżonków.

Rok 2005, w którym orzeczono najwięcej separacji, był również rekordowy pod względem średniej liczby wspólnych małoletnich dzieci posiadanych przez małżonków, wobec których orzeczono separację. Liczba małoletnich dzieci przypadających na każde separowane małżeństwo wyniosła średnio 2,09. Małżonkowie bezdzietni stanowili 16% ogólnej liczby małżeństw, wobec których orzeczono separację. Większość małżeństw posiadała 2 wspólnych małoletnich dzieci (30%). Najmniej było małżeństw posiadających 4 i więcej dzieci (9%), jednak w stosunku do 2001 r. wyraźnie zaznacza się wzrost ich liczby. W 2020 r. bezdzietni małżonkowie stanowili już 59% wszystkich małżeństw, wobec których orzeczono separację. Pary posiadające co najmniej 3 dzieci stanowiły tylko 4,6% ogólnej liczby separowanych małżonków.

²⁷ Za rok 2000 GUS nie przedstawił danych w tej materii.

Tabela 10. Małoletnie dzieci separowanych małżonków w latach 2000–2020

Rok	Liczba małoletnich dzieci	Wiek małoletnich dzieci (w latach)			
		0–2	3–6	7–15	16–17
2000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2001	2.560	295	555	1.462	248
2002	2.916	368	593	1.700	255
2003	3.225	387	676	1.894	268
2004	8.831	921	1.731	5.289	890
2005	20.254	1.854	3.760	12.553	2.087
2006	11.226	1.094	2.042	6.986	1.104
2007	6.206	818	1.289	3.532	567
2008	4.406	588	878	2.510	430
2009	3.489	471	740	1.927	351
2010	2.779	406	622	1.480	271
2011	2.777	466	592	1.467	252
2012	2.301	375	549	1.172	205
2013	1.845	276	479	927	163
2014	1.577	235	427	792	123
2015	1.295	181	312	695	107
2016	1.315	184	331	705	95
2017	1.259	171	310	688	90
2018	1.015	157	240	547	71
2019	904	125	216	493	70
2020	499	72	129	271	27

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Z tabeli 10 wynika, że zdecydowanie najczęściej orzeczenie separacji dotyczyło rodziców dzieci w przedziale wiekowym 7–15 lat. Należy jednak zauważyć, że przedział ten charakteryzuje się największą rozpiętością, co nie pozwala na bezpośrednie przełożenie wskazanych liczb na dane dotyczące dzieci w innych przedziałach wiekowych. Drugą co do wielkości grupą dzieci, których rodzice mieli orzeczoną separację, stanowiły dzieci od 3. do 6. roku życia. W przeciwieństwie do ww. przedziału, który obejmował aż 9 lat, wskazana kategoria to 4 lata, a jej wartości kształtowały się średnio na poziomie o połowę niższym niż podane poprzednio. Przedstawione dane okazują się niepokojące ze względu na to, że szczególnie dla dzieci w wieku 7–15 lat – tj. w trudnym wieku dorastania – rola rodziców jest kluczowa. O ile dzieci do 2. roku życia nie są, z wyjątkiem sfery emocjonalnej, zbyt związane z rodzicami i nie rozumieją sytuacji konfliktowej wśród rodziców, o tyle dzieci starsze z pewnością cierpią z powodu trwającego konfliktu rodziców. Proporcje między liczbą

dzieci z każdego przedziału wiekowego w kolejnych latach w stosunku do liczby orzekanych separacji należy uznać za porównywalne.

2.6. Przyczyny żądania orzeczenia separacji

Przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego małżonków żądających orzeczenia separacji w latach 2000–2020 zostały podzielone na dwie kategorie: główne (wyłączne) przyczyny rozkładu pożycia (W) oraz przyczyny współistniejące z innymi przyczynami (ZI).

Z tabeli 11 wynika, że najczęściej podawaną przez małżonków przyczyną rozkładu pożycia była niezgodność charakterów. W 2000 r. stanowiła ona główną przyczynę orzeczenia 33% separacji, w 2005 r. – 19%, 2010 r. – 19%, a w 2020 r. – 25%. Przyczyna ta byłaby zrozumiała – przy założeniu, że miałaby ona charakter rzeczywisty – w kontekście istnienia konfliktu pomiędzy małżonkami i wtedy stanowiłaby główną przyczynę rozkładu pożycia. Pomijając nagłą zmianę przekonań i charakteru małżonka, za alarmujące należy uznać to, że małżonkowie nie zidentyfikowali niezgodności charakterów przed zawarciem związku małżeńskiego. Mogłoby to świadczyć o mało rzetelnym przygotowaniu do małżeństwa i pochopnym podjęciu decyzji o jego zawarciu lub o utracie zażyłych relacji w trakcie jego trwania. Bardziej prawdopodobna wydaje się jednak – w odniesieniu do omawianej przyczyny rozkładu pożycia – inna interpretacja, a mianowicie: brak woli małżonków ujawnienia rzeczywistej przyczyny rozkładu. Omawiana przyczyna pełni w tym przypadku rolę kamuflażu. „Niezgodność charakterów” jest przykrywką dla rzeczywistych przyczyn rozkładu pożycia. Problem ten poruszano już wcześniej w literaturze dotyczącej przyczyn rozwodu²⁸.

Kolejną główną przyczyną rozkładu pożycia wśród separowanych małżonków był alkohol. W 2000 r. został on wskazany w 17% separacji, w 2005 r. – w 18%, w 2010 r. – w 14%, a w 2020 r. – w 6%. Zdecydowanie najrzadszą główną przyczyną rozkładu pożycia były trudności mieszkaniowe. Pojawiały się one w pojedynczych przypadkach orzekanych separacji. Wydaje się, że znaczenie nieporozumień na tle finansowym w kontekście głównej przyczyny rozkładu pożycia z roku na rok traci na znaczeniu. Sprzyja temu lepsza sytuacja finansowa społeczeństwa oraz coraz częstsza niezależność finansowa kobiet, które są aktywne zawodowo.

Z poniższej tabeli (11) wynika, że najczęstszą spośród współistniejących przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego był alkohol. W 2001 r.²⁹ dotyczył 15% orzeczonych separacji, w 2005 r. – 27%, w 2010 r. – 21%, a w 2020 r. – 13%. Zdecydowanie rzadziej wskazywano, jako przyczyny współistniejące, niezgodność charakterów oraz brak wierności. Trudności mieszkaniowe wymieniano w niewiele większej liczbie separacji. Co ciekawe, brak wierności pojawiał się częściej jako przyczyna współistniejąca niż główna. Świadczy to o poważnym osłabieniu wrażliwości co do obowiązku dochowania wierności wśród małżonków, którzy nie uważają zdrady za najważniejszą przyczynę rozkładu pożycia.

²⁸ Por. W. Stojanowska, *Problematyka rozwodów w świetle badań*, Warszawa 1977, s. 78.

²⁹ Za rok 2000 GUS nie przedstawił danych w tej materii.

Tabela 11. Separacje orzeczone w latach 2000–2020 według przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego

Rok	Przyczyny rozkładu pożycia													
	brak wierności		alkohol		nagany stosunek do rodziny		trudności mieszkaniowe		nieporozumienia na tle finansowym		niezgodność charakterów		inne	
	W	ZI	W	ZI	W	ZI	W	ZI	W	ZI	W	ZI	W	ZI
2000	119	b.d.	225	b.d.	64	b.d.	5	b.d.	85	b.d.	444	b.d.	41	
2001	242	135	380	346	121	66	14	28	140	131	665	16	61	
2002	283	168	382	374	164	85	15	28	171	169	729	20	61	
2003	274	200	501	443	147	91	22	43	229	204	770	24	78	
2004	431	424	1.001	1.219	301	193	32	76	359	321	1.344	60	130	
2005	700	732	2.131	3.077	669	343	45	161	522	582	2.239	92	307	
2006	566	495	1.493	2.003	468	252	11	90	374	386	1.555	67	218	
2007	369	459	784	1.100	156	166	7	52	151	264	936	190	266	
2008	305	368	633	809	139	92	4	24	99	183	660	199	276	
2009	238	304	461	738	70	107	9	30	112	157	613	185	209	
2010	190	258	395	581	53	100	9	38	103	193	536	151	75	
2011	179	271	361	556	59	101	5	38	109	163	657	154	83	
2012	140	230	296	560	49	94	8	24	94	181	532	160	131	
2013	124	184	253	417	37	82	4	22	97	163	512	181	121	
2014	96	166	195	312	33	70	3	25	74	145	464	210	90	
2015	99	121	196	298	35	59	3	16	56	122	404	161	120	
2016	86	109	162	279	10	50	3	20	56	136	364	196	127	
2017	66	132	110	309	14	57	1	23	23	137	335	225	121	
2018	42	110	92	258	13	49	1	26	25	101	277	179	75	
2019	57	97	82	201	10	65	3	18	18	102	260	163	97	
2020	32	55	46	92	6	30	1	10	17	57	182	133	55	

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Roczników Demograficznych” GUS wydawanych w latach 2001–2021.

Ponownie, szczególnie w sprawach od 2013 r., zauważalny jest większy udział współprzyczyny niezgodności charakteru. Występuje ona na drugim miejscu, zaraz po nadużywaniu alkoholu. Powtórnie stanowi to niepokojący sygnał o braku wystarczającego poznania się małżonków przed zawarciem małżeństwa lub niszczeniu ich wspólnoty w miarę jego trwania albo – jak wcześniej wspomniano – ukrywaniu rzeczywistej przyczyny.

2.7. Rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej nad małoletnimi dziećmi w wyroku orzekającym separację

Zgodnie z art. 61³ k.r.o. przy orzekaniu separacji stosuje się przepisy art. 57 i 58 k.r.o. Na tej podstawie (art. 58 k.r.o.) sąd jest m.in. zobowiązany do uregulowania problemu wykonywania władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków. Poniższa tabela ilustruje przedmiotowe rozstrzygnięcie w badanym okresie.

Tabela 12. Rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków w wyroku orzekającym separację w latach 2001–2020

Rok	Liczba orzeczeń ogółem	Rodzaj rozstrzygnięcia sądu						
		podmiot, któremu sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej				umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej		inne rozstrzygnięcie
		matka	ojciec	oboje wspólnie	oddzielnie ojcu i matce	rodzina zastępcza	placówka opiekuńcza	
2001	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2002	1.737	1.082	28	617	8	1	1	0
2003	1.915	1.192	28	680	7	3	1	0
2004	4.499	2.728	58	1.689	14	6	2	2
2005	9.700	6.377	128	3.149	28	3	4	11
2006	5.823	3.838	99	1.844	20	7	6	9
2007	3.363	2.004	71	1.265	12	6	1	4
2008	2.457	1.497	59	884	9	4	4	0
2009	1.969	1.040	41	866	9	6	2	5
2010	1.617	934	37	624	13	5	2	2
2011	1.596	1.002	33	546	5	3	1	6
2012	1.377	872	34	459	9	0	2	1
2013	1.112	706	30	365	10	0	1	0
2014	964	608	20	327	3	3	1	2
2015	785	475	16	287	4	3	0	0
2016	787	349	16	413	3	4	1	1
2017	781	327	20	429	1	1	1	2
2018	625	239	12	366	2	0	2	4
2019	564	198	12	346	6	2	0	0
2020	295	93	5	194	0	1	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia; dostęp: 24.08.2022 r.).

Analiza danych zawartych w tabeli 12 pozwala dostrzec dwie tendencje dotyczące przedmiotowego rozstrzygnięcia sądu. W pierwszym okresie funkcjonowania separacji sąd, orzekając o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków, najczęściej powierzał je matce dziecka. Rozstrzygnięcie tej treści było dominujące w latach 2001–2015. Począwszy od 2016 r. sądy częściej rozstrzygały przedmiotową kwestię w ten sposób, że pozostawiały władzę rodzicielską obojgu separowanym rodzicom. Powierzenie władzy rodzicielskiej matce dziecka nadal jest w praktyce stosowane, ale nie w przeważającej liczbie przypadków. Dane zawarte w tabeli nie wskazują natomiast na istotne zmiany w zakresie innego rodzaju omawianego rozstrzygnięcia, tj. powierzenia władzy rodzicielskiej ojcu. Ten sposób rozstrzygnięcia pozostaje wyjątkiem. Opisana zmiana w zakresie preferencji sądu co do wyboru dominującego rozstrzygnięcia wynika, jak się wydaje, z nowelizacji art. 58 k.r.o. dokonanej w 2015 r.³⁰, która wspomniane rozstrzygnięcie sądu polegające na pozostawieniu władzy rodzicielskiej obojgu rozwiedzionym rodzicom uczyniła zasadą³¹.

Analizując dane zawarte w tabeli 12, warto także zwrócić uwagę na sposób rozstrzygnięcia opisany przez GUS jako „powierzenie władzy rodzicielskiej oddzielnie ojcu i matce”. Wydaje się, że sformułowanie to należy postrzegać jako przeciwieństwo rozstrzygnięcia polegającego na pozostawieniu władzy rodzicielskiej „wspólnie obojgu rodzicom”. Zakłada to ingerencję sądu w tę władzę w postaci ograniczenia, zawieszenia lub pozbawienia władzy sprawowanej przez któregoś z rodziców, jednak nie w takim stopniu, który oznaczałby zastosowanie wskazanych w omawianej tabeli form pieczy zastępczej, tj. umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej. Te rozstrzygnięcia są postrzegane przez GUS jako odrębne od wspomnianego powierzenia władzy rodzicielskiej „oddzielnie ojcu i matce”.

3. Zniesienie separacji

Możliwość zniesienia separacji jest konsekwencją założeń przyjętych przez ustawodawcę w toku prac nad wprowadzeniem tej instytucji do polskiego prawa rodzinnego i jej modelu normatywnego. Wśród wielu funkcji, jakie ustawodawca wiąże z separacją, wymienia się także funkcję pojednawczą. Jej wyrazem jest możliwość zniesienia separacji na wniosek małżonków.

Podkreślić należy, że zniesienie separacji może nastąpić wyłącznie w drodze orzeczenia sądu. W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie zostało przyjęte rozwiązanie stosowane w niektórych obcych systemach prawnych, zgodnie z którym sam fakt powrotu małżonków do wspólnego pożycia jest rozumiany jako pojednanie

³⁰ Por. Ustawa z 25.06.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1062).

³¹ Szerzej na temat tej nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego: W. Stojanowska, *Pozostawienie władzy rodzicielskiej obojgu rozwiedzionym rodzicom i problemy wynikające z takiego rozstrzygnięcia sądu*, [w:] *Przyszłość rodziny w UE*, Warszawa 2017, s. 191 i n.; por. także W. Stojanowska, *Porozumienie rodziców jako przesłanka pozostawienia im obojgu władzy rodzicielskiej po rozwodzie. Zagadnienia wybrane*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014/6, s. 303.

małżonków, co generuje skutek w postaci ustania separacji³². Należy podkreślić, że zniesienie separacji może nastąpić nawet w przypadku trwania zupełnego rozkładu pożycia między małżonkami. Sąd ma obowiązek zbadać jedynie swobodę i świadomość małżonków opowiadających się za zakończeniem separacji. Sąd, uwzględniając wspólny wniosek małżonków, doprowadza do sytuacji, w której ustają wszystkie skutki separacji. W tej kwestii należy jednak wskazać dwa wyjątki. Przede wszystkim sąd, znosząc separację z urzędu, rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi. Ponadto, w przypadku złożenia przez małżonków zgodnego wniosku o utrzymanie rozdzielności majątkowej, sąd orzeka o jej utrzymaniu³³.

Informacje nt. tego aspektu instytucji separacji nie są publikowane w rocznikach statystycznych GUS, ale w bazach danych GUS na jego stronie internetowej³⁴. Poniżej przedstawiono najistotniejsze dane dotyczące analizowanej problematyki.

Tabela 13. Zniesienie separacji w latach 2000–2020³⁵

Rok	Liczba zniesionych separacji
2000	b.d.
2001	b.d.
2002	18
2003	24
2004	26
2005	51
2006	129
2007	215
2008	252
2009	230
2010	253
2011	285
2012	278
2013	263
2014	253
2015	284
2016	228

³² Por. J. Panowicz-Lipska, *Separacja*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2014, s. 961.

³³ J. Panowicz-Lipska, *Separacja*, [w:] *System...*, t. 11, *Prawo...*, s. 937–938, 957–958.

³⁴ Zob. www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia (dostęp: 24.08.2022 r.).

³⁵ Warto zwrócić uwagę na pewną rozbieżność danych za rok 2015. Z informacji zawartych w tabeli 13 wynika, że w 2015 r. zniesiono 284 orzeczone separacje, tymczasem inne dane podaje w swym opracowaniu Elżbieta Holewińska-Lapińska. Prowadzone przez nią badanie aktowe obejmowało wszystkie sprawy o zniesienie separacji zakończone prawomocnym orzeczeniem w 2015 r.

Rok	Liczba zniesionych separacji
2017	277
2018	242
2019	258
2020	198
Ogółem	3.764

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia; dostęp: 24.08.2022 r.).

Tabela 13 zawiera dane dotyczące liczby zniesionych separacji w poszczególnych latach³⁶. Na ich podstawie można stwierdzić, że liczba zniesionych separacji systematycznie rosła do 2008 r. W późniejszych latach utrzymywała się mniej więcej na podobnym poziomie.

Interesujących wniosków dostarcza porównanie uzyskanych danych do liczby orzeczonych separacji. Jak wynika z informacji przedstawionych w wyżej opisanej tabeli 1, liczba orzeczonych separacji systematycznie maleje od 2006 r. Nie przekłada się to na liczbę orzeczeń w przedmiocie zniesienia separacji. Nawet jeżeli uwzględnimy różny czas trwania separacji, o czym będzie mowa poniżej, wynik ten jest zaskakujący. Pomimo znacznego spadku orzeczonych separacji odsetek zniesionych separacji pozostaje na porównywalnym poziomie. Fakt ten może stanowić podstawę do formułowania pozytywnych ocen omawianej instytucji.

Poniżej przedstawiono dane dotyczące liczby zniesionych separacji w poszczególnych latach i województwach. Dane, ze względów technicznych, zobrazowano w dwóch tabelach (14 i 15): odrębnie za lata 2000–2010 oraz 2011–2020.

Tabela 14. Zniesienie separacji według województw w latach 2000–2010

Województwo	Rok										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dolnośląskie	b.d.	b.d.	3	3	5	8	9	22	27	17	21
Kujawsko-pomorskie	b.d.	b.d.	1	0	2	6	7	14	28	20	17
Lubelskie	b.d.	b.d.	0	0	0	1	6	4	4	5	11
Lubuskie	b.d.	b.d.	0	2	4	4	6	15	8	4	6
Łódzkie	b.d.	b.d.	4	6	6	6	12	27	23	23	21
Małopolskie	b.d.	b.d.	3	1	0	4	7	15	14	10	17
Mazowieckie	b.d.	b.d.	1	2	2	4	21	15	23	26	34
Opolskie	b.d.	b.d.	0	2	0	2	2	2	7	4	4
Podkarpackie	b.d.	b.d.	2	0	1	2	5	6	9	8	7
Podlaskie	b.d.	b.d.	0	0	0	2	4	8	7	5	9
Pomorskie	b.d.	b.d.	0	2	0	3	5	21	11	19	18

³⁶ Na stronach internetowych GUS brak jest przedmiotowych danych za lata 2000–2001.

cd. tabeli 14

Województwo	Rok										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Śląskie	b.d.	b.d.	4	4	4	1	17	31	44	44	35
Świętokrzyskie	b.d.	b.d.	0	7	0	0	0	1	2	0	6
Warmińsko-mazurskie	b.d.	b.d.	0	0	0	1	8	7	15	13	19
Wielkopolskie	b.d.	b.d.	0	1	1	7	13	22	25	23	16
Zachodniopomorskie	b.d.	b.d.	0	0	1	0	7	5	5	9	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia; dostęp: 24.08.2022 r.).

Tabela 15. Zniesienie separacji według województw w latach 2011–2020

Województwo	Rok										
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Dolnośląskie	38	32	21	26	20	25	17	23	22	18	
Kujawsko-pomorskie	20	18	19	22	15	16	18	15	19	11	
Lubelskie	12	7	8	12	8	5	9	10	12	13	
Lubuskie	5	7	5	2	4	4	1	3	3	0	
Łódzkie	35	20	31	19	26	15	35	15	34	21	
Małopolskie	21	11	12	12	17	14	17	13	16	15	
Mazowieckie	26	36	42	31	39	29	21	30	42	22	
Opolskie	3	4	4	7	5	4	8	6	3	2	
Podkarpackie	5	6	3	6	11	12	6	8	5	2	
Podlaskie	9	7	13	9	15	9	18	9	11	9	
Pomorskie	20	9	18	11	34	12	22	13	13	14	
Śląskie	42	49	36	43	28	34	39	34	36	37	
Świętokrzyskie	4	2	8	8	11	9	14	7	6	4	
Warmińsko-mazurskie	14	14	8	7	3	9	9	13	5	9	
Wielkopolskie	21	35	25	31	28	23	30	26	15	15	
Zachodniopomorskie	10	19	10	7	20	8	13	17	16	6	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia; dostęp: 24.08.2022 r.).

Z danych zawartych w tabelach 14 i 15 wynika, że najczęściej przypadków zniesienia separacji (w liczbach bezwzględnych) występuje w województwach mazowieckim, śląskim i łódzkim, najmniej natomiast w województwach świętokrzyskim, lubelskim i opolskim. Porównując dane zawarte w powyższych tabelach z danymi

dotyczącymi liczby orzekanych separacji w poszczególnych województwach, można wskazać pewne prawidłowości. Najwięcej orzeczeń dotyczących zniesienia separacji (tabela 14 i 15) odnotowano w województwach, w których najwięcej jej orzeczono.

W publikacjach GUS brak jest danych dotyczących przyczyn żądania zniesienia separacji. Pewnych informacji na ten temat dostarczają wyniki badań aktowych dotyczące przedmiotowej problematyki, przeprowadzone w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości³⁷. Źródłem tych danych są uzasadnienia wniosków o zniesienie separacji, składane przez małżonków. Z analizy dokonanej przez autorkę badań wynika, że najczęściej formułowanym argumentem przemawiającym za zniesieniem separacji (w 250 sprawach, co stanowi 83,6% wszystkich spraw objętych badaniem) było stwierdzenie, że małżonkowie podjęli wspólne pożycie i trwa ono w momencie składania przedmiotowego wniosku³⁸. W części badanych spraw znajdowało się także szczegółowe uzasadnienie wniosku. Jako przyczynę żądania zniesienia separacji wnioskodawcy podawali m.in. zaprzestanie nadużywania (zwykle przez męża) alkoholu (44 sprawy) lub ustanie innej przyczyny rozkładu pożycia (23 sprawy), stanowiącej przyczynę orzeczenia separacji (np. niewierność, hazard, uzależnienie od innych środków psychoaktywnych, ryzykowne inwestycje). W niektórych sprawach powoływano się na dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków (31 spraw) lub dobro (stan zdrowia) współmałżonka, który wymagał troski i opieki (33 sprawy)³⁹. W części spraw wskazano także na konkretne wydarzenie, które przesądziło o decyzji złożenia wniosku o zniesienie separacji (rocznica ślubu, urodzenie dziecka przez żonę, urodzenie się wnuka) albo powoływano się na upływ czasu, który zmodyfikował wcześniejszą decyzję, lub zaznaczono, że małżonkowie są w takim wieku, w którym łatwiej jest żyć, wspierając się, i zestarzeć się wspólnie⁴⁰. Ustalone przez autorkę badań przyczyny zniesienia separacji ukazują praktyczny (życiowy) wymiar tej instytucji, ale także stanowią dodatkowy argument za stwierdzeniem (na co autorka badań także zwraca uwagę), że separacja w zdecydowanej większości przypadków nie ma charakteru religijnego (wyznaniowego). Jedynie w 2 sprawach (co stanowi 0,7% ogólnej liczby zbadanych spraw) małżonkowie w uzasadnieniu wniosku o zniesienie separacji powołali się na względy o charakterze religijnym⁴¹. Potwierdza to zasadność odwoływania się do argumentacji szerszej niż względ na prawa osób deklarujących się jako wierzące w toku prac nad wprowadzeniem separacji do polskiego prawa rodzinnego⁴².

Jednym z istotnych elementów funkcjonowania analizowanej instytucji separacji i realizacji przez nią ustawowych założeń jest czas jej trwania. Przedmiotowe dane

³⁷ Por. E. Holewińska-Łapińska, *Orzecznictwo...*, s. 71 i n. Badaniem objęto 299 spraw o zniesienie separacji zakończonych prawomocnym rozstrzygnięciem w 2015 r.

³⁸ E. Holewińska-Łapińska, *Orzecznictwo...*, s. 71.

³⁹ E. Holewińska-Łapińska, *Orzecznictwo...*

⁴⁰ E. Holewińska-Łapińska, *Orzecznictwo...*, s. 72.

⁴¹ E. Holewińska-Łapińska, *Orzecznictwo...*

⁴² Por. W. Stojanowska, *Separacja...*

zawarte zostały w tabeli 16. Wymienione w niej poszczególne okresy trwania separacji wynikają z kryteriów przyjętych przez GUS.

Tabela 16. Czas trwania separacji w latach 2001–2020

Rok	Liczba zniesionych separacji ogółem	Czas trwania separacji			
		do 6 miesięcy	od 7 do 12 miesięcy	od 1 roku do 2 lat	powyżej 2 lat
2001	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2002	18	2	2	12	2
2003	24	4	2	8	10
2004	26	2	3	7	14
2005	51	8	7	11	25
2006	129	10	18	43	58
2007	215	19	11	61	124
2008	252	16	15	39	182
2009	230	106	9	13	102
2010	253	140	5	18	90
2011	285	180	12	11	82
2012	278	188	11	13	66
2013	263	185	4	6	68
2014	253	160	4	9	80
2015	284	180	3	9	92
2016	228	141	6	5	76
2017	277	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2018	242	136	14	8	84
2019	258	137	11	8	102
2020	198	100	17	8	73

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia; dostęp: 25.08.2022 r.).

Analiza danych zawartych w powyższej tabeli wskazuje, że w pierwszych latach funkcjonowania badanej instytucji (lata 2003–2008) w większości przypadków czas trwania separacji przekraczał 2 lata. Począwszy od 2009 r., jak wynika z danych zawartych w tabeli 16, aż 60% zniesionych separacji trwało „do 6 miesięcy”, a ok. 25% – powyżej 2 lat. Jedynie w nielicznych przypadkach czas trwania orzeczonej separacji mieścił się w pozostałych dwóch przedziałach – „od 7 do 12 miesięcy” oraz „od 1 roku do 2 lat”. Trudno wskazać przyczyny opisanej wyżej zmiany w zakresie czasu trwania separacji. Ustalenie tych przyczyn wymagałoby odrębnych badań o charakterze jakościowym (ankiety, wywiady), obejmujących małżonków, którzy pozostawali w separacji prawnej, co oczywiście wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

Ostatni z analizowanych aspektów funkcjonowania separacji dotyczył rozstrzygnięcia sądu w przedmiocie wykonywania władzy rodzicielskiej nad małoletnim dzieckiem w przypadku zniesienia separacji. Dane na ten temat przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 17. Rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej nad małoletnim dzieckiem przy zniesieniu separacji w latach 2002–2020

Rok	Liczba orzeczeń ogółem	Rodzaj rozstrzygnięcia sądu					
		podmiot, któremu sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej			umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej		inne decyzje
		matka	ojciec	oboje wspólnie	rodzina zastępcza	placówka opiekuńcza	
2002	8	2	0	6	0	0	0
2003	5	0	0	5	0	0	0
2004	7	0	0	7	0	0	0
2005	19	3	0	16	0	0	0
2006	70	6	0	64	0	0	0
2007	95	15	0	80	0	0	0
2008	118	12	2	103	0	0	0
2009	75	8	0	66	0	0	0
2010	93	11	0	82	0	0	0
2011	78	4	0	74	0	0	0
2012	77	3	1	73	0	0	0
2013	65	3	0	62	0	0	0
2014	65	5	0	60	0	0	0
2015	59	1	0	58	0	0	0
2016	50	2	1	47	0	0	0
2017	55	5	0	49	1	0	0
2018	34	7	0	27	0	0	0
2019	30	3	0	26	1	0	0
2020	38	2	0	36	0	0	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (www.demografia.stat.gov.pl/bazademografia; dostęp: 25.08.2022 r.).

Jak wynika z powyższej tabeli (17), sąd, podejmując decyzję o zniesieniu separacji, najczęściej powierzał władzę rodzicielską obojemu rodzicom. W niektórych przypadkach władzę tę powierzał matce, a tylko w jednostkowych przypadkach – ojcu (dwa przypadki w 2008 r. i po jednym przypadku w 2012 r. i 2016 r.). Zapewne sąd uznał, że wspólny wniosek małżonków o zniesienie separacji oznacza rozwiązanie problemu czy konfliktu, który stanowił podstawę orzeczenia separacji. W tej sytuacji wspólne sprawowanie przez rodziców władzy rodzicielskiej jest najwłaściwszym

rozwiązaniem, służącym dobru dziecka. W takim kontekście rozstrzygnięcie dokonane przez sąd należy ocenić pozytywnie.

4. Uwagi końcowe i wnioski

Z wprowadzeniem do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego instytucji separacji, co nastąpiło, jak wspomniano, nowelizacją z 1999 r., wiązano wielkie nadzieje i oczekiwania. Separacja miała stać się odpowiedzią na potrzeby konserwatywnej części społeczeństwa, dla której rozwód stanowił rozwiązanie nieakceptowalne, a przynajmniej niepożądane. Przede wszystkim jednak przewidywano, że będzie ona skutecznym instrumentem pomocy małżonkom przeżywającym trudności we wspólnym pożyciu, co przyniesie skutek w postaci wzmocnienia trwałości małżeństwa i ochrony rodziny, którą polski ustawodawca uważa za szczególną wartość.

W toku analizy danych dotyczących separacji wyraźnie zarysowały się dwa okresy istotne z punktu widzenia oceny dynamiki funkcjonowania tej instytucji. Lata 2000–2005 stanowiły okres dynamicznego rozwoju jej stosowania. Począwszy od 2006 r. liczba separacji stopniowo zaczęła spadać, a dynamikę tej zmiany należy uznać za regularną. Mogłoby to skłaniać do dość smutnej refleksji, że instytucja separacji traci na znaczeniu, czego wyrazem jest spadek jej popularności. Z drugiej jednak strony analiza założeń instytucji, dokonana w doktrynie, prowadzi do wniosku, że separacja ma istotną, pozytywną wartość, a mianowicie: może stanowić wsparcie dla przeżywających kryzys małżonków, a pośrednio – także dla ich małoletnich dzieci. Możliwe zatem, że instytucja ta przechodzi pewną ewolucję, która nie musi oznaczać jej marginalizacji czy wręcz „martwoty”. Rozstrzygnięcie tego dylematu wymaga odpowiedzi na kluczowe pytanie, które nasuwa się w kontekście przedmiotowych rozważań: z czego wynika spadek zainteresowania instytucją separacji w praktyce i jakiej grupy małżonków proces ten szczególnie dotyczy?

Przyczyn opisanego stanu rzeczy jest z pewnością wiele i należy je uznać za wieloaspektowe. Niewątpliwie coraz więcej małżeństw wybiera rozwód, a nie separację, jako sposób rozwiązania trudności w pożyciu małżeńskim. Wynika to zapewne także z tego, że wcześniej małżonkowie funkcjonowali już w nieformalnej (faktycznej) separacji i nie przyniosła ona oczekiwanych skutków w postaci uzdrowienia ich relacji. Uczynić tu należy wszakże ważne zastrzeżenie. Opisywany proces dotyczy przede wszystkim małżeństw o niewielkim stażu. Tacy małżonkowie najczęściej wybierają rozwód, gdyż nie są zainteresowani wysiłkiem utrzymania małżeństwa. Dążą raczej do szybkiego jego zakończenia i poukładania sobie życia na nowo. Instytucja separacji, zwłaszcza według tej grupy małżeństw, stanowi jedynie rozwiązanie chwilowe, które docelowo prowadzi do niezadowolenia z zaistniałej między nimi sytuacji prawnej. Brak spodziewanych efektów separacji, w szczególności pojednania małżonków czy powrotu do wspólnego pożycia, utrwala obraz tej instytucji jako takiej, która stanowi jedynie wstęp do decyzji o rozwodzie.

Możliwe, że jest to także związane z tym, iż w Polsce z roku na rok rośnie poziom akceptacji rozwodów. W ostatnim dziesięcioleciu odsetek zwolenników rozwodów

wzrósł o ponad połowę (z 20% do 32%)⁴³. Zwraca się uwagę, że na coraz częstsze wybieranie rozwodu zamiast separacji ma wpływ również poprawa statusu materialnego Polaków. Zwiększa się liczba kobiet niezależnych finansowo. Małżonki pracują, rozwijają karierę zawodową i nie obawiają się o swoją sytuację materialną. Głównymi inicjatorami procesów o orzeczenie separacji są właśnie kobiety, najczęściej – mieszkające w miastach. Kolejną przyczyną zmniejszającej się liczby separacji polega na tym, że na przestrzeni ponad 20 lat funkcjonowania badanej instytucji wzrasta odsetek osób pozostających w nieformalnych związkach. Często dotyczy to osób, które w przeszłości zawarły związek małżeński.

W kontekście przedmiotowych rozważań nasuwa się także pytanie: czy (a jeżeli tak, to w jakim stopniu) na społeczny odbiór omawianej instytucji miał wpływ sam ustawodawca przez swą politykę rezygnacji z instrumentów prawnych służących ochronie małżeństwa lub wzmocnieniu aspektu pojednawczego? Nie ulega wątpliwości, że mediacja pojednawcza (art. 436 Kodeksu postępowania cywilnego⁴⁴) jest w praktyce fikcją, podobnie jak inne instrumenty służące pojednaniu małżonków (np. poradnie rodzinne). Postępowanie rozwodowe w praktyce zostało skrócone do minimum, a wszelkie próby zmiany obecnego stanu rzeczy (np. przez wprowadzenie rodzinnego postępowania informacyjnego) – po pierwszej medialnej krytyce – są wycofywane z prac legislacyjnych⁴⁵. Wszystko to wydaje się ugruntowywać w świadomości społecznej przeświadczenie, że wysiłek ratowania małżeństwa nie ma sensu i ostatecznie musi być skazany na porażkę.

Chociaż powszechna opinia na temat separacji oraz analiza danych dotyczących tej instytucji nie budzą zbytniego optymizmu, należy jednak podkreślić, że istnieje pewna kategoria małżeństw spełniająca pokładane w niej nadzieje, o czym świadczy praktyka w zakresie zniesienia separacji. Omawiana instytucja zapewne będzie nadal ewoluować wraz ze społeczeństwem i „szukać sobie miejsca” w zmieniających się kontekstach społecznych, realizując zamysł ustawodawcy i związane z nią funkcje, w tym zwłaszcza pomoc małżeństwom pozostającym w kryzysie. Warto byłoby zatem rozważyć różne możliwości instytucjonalnej pomocy małżeństwom pozostającym w separacji, mogące doprowadzić je do pojednania i podjęcia pożycia. Obecnie są one pozostawione samym sobie.

Bibliografia

1. Holewińska-Łapińska E., *Orzecznictwo w sprawach o zniesienie separacji*, Prawo w Działaniu 2017, t. 29.
2. Holewińska-Łapińska E., *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006.
3. Holewińska-Łapińska E., *Separacja: nadzieja i rzeczywistość*, Prawo Kanoniczne 2009, nr 3–4.

⁴³ Por. *Stosunek Polaków do rozwodów*, „Komunikat z badań CBOS” 2019/7, s. 2.

⁴⁴ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

⁴⁵ Por. projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, UD261, <https://legislacja.rcl.gov.pl>.

4. Kasprzyk P., *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003.
5. Kwak A., *Separacja małżeńska w świetle badań*, *Problemy Rodziny* 1998, nr 5–6.
6. Panowicz-Lipska J., *Separacja*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2014.
7. Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002.
8. Stojanowska W., *Porozumienie rodziców jako przesłanka pozostawienia im obojgu władzy rodzicielskiej po rozwodzie. Zagadnienia wybrane*, *Acta Iuris Stetinensis* 2014, nr 6.
9. Stojanowska W., *Pozostawienie władzy rodzicielskiej obojgu rozwiedzionym rodzicom i problemy wynikające z takiego rozstrzygnięcia sądu*, [w:] *Przyszłość rodziny w UE*, Warszawa 2017.
10. Stojanowska W., *Problematyka rozwodów w świetle badań*, Warszawa 1977.
11. Stojanowska W., *Separacja obok rozwodu*, *Rzeczpospolita* z 24.02.1992 r., nr 46.
12. Strzemborz A., *O zrównanie w prawie rodzinnym wierzących z niewierzącymi*, *Rzeczpospolita* z 15.01.1992 r., nr 12.
13. Sylwestrzak A., *Skutki prawne separacji małżonków*, Warszawa 2007.
14. Szukalski P., *Małżeństwo. Początek i koniec*, Łódź 2013.